

Acompanyar en la fragilitat

Belén Zárate Rivero¹

La qualitat humana de la societat depèn, en bona mesura, de la resposta que doni a les persones que travessen situacions de fragilitat. Una societat cohesionada és aquella en què les generacions tenen cura les unes de les altres i generen relacions de confiança i solidaritat. La fragilitat que s'esdevé en tants moments de la vida humana, ens mostra la dependència que tenim dels altres. Comprendre millor el significat de la nostra fragilitat i dependència ens ajuda a saber com actuar en aquestes circumstàncies. Per acompanyar convenientment les persones en aquestes situacions cal entendre la riquesa que enclou la necessitat que tenim dels altres i conrear el que MacIntyre anomena les virtuts de la dependència.

Introducció

Una de les principals contribucions en la reflexió sobre la fragilitat humana en el pensament contemporani és la d'Alasdair MacIntyre, que es preguntava, en la seva obra *Animales racionales y dependientes*, per què és important que els filòsofs de la moral estudiïn la vulnerabilitat i la discapacitat humana (MacIntyre, 2001). D'alguna manera intuïa que aquest tema era fonamental per a la realització i plenitud de la persona. En afrontar aquesta qüestió, constatava l'escassetat d'estudis filosòfics sobre la fragilitat. En part perquè una filosofia que tracta aquests temes es percep com una filosofia pessimista, i en part perquè la cura de la fragilitat humana durant molt de temps s'ha realitzat en la intimitat de la llar i principalment les dones, motius pels quals no ha estat un tema d'interès pels que estudiaven el comportament humà.

En el moment en què es publicava aquesta obra, s'estava plantejant a tot Europa la necessitat de donar resposta a les situacions de dependència, a aquelles situacions en què una persona en necessita una altra per realitzar les activitats més bàsiques de la seva vida quotidiana. En aquest debat, que es donava en l'àmbit de la política social, es van deixar sentir algunes veus que es preguntaven per la naturalesa de l'obligació d'atendre les persones en aquesta situació, i es mostrava l'efecte en la societat d'una resposta incompleta i insuficient a aquesta realitat: una societat deshumanitzada que presenta una falta de cohesió social. Aquests efectes són d'una gran transcendència per a les nostres societats envellides en les quals es veu perillar la solidaritat intergeneracional (Zárate Rivero i Gas-Aixendri, 2009).

Però també té efectes en cada persona que es veu davant una situació de

fragilitat. No podem observar aquesta persona afligida com si fos una cosa aliena a cadascun de nosaltres, perquè la fragilitat és universal, forma part de la nostra condició. Per això, comprendre i aprendre a viure aquestes situacions és un dels aprenentatges vitals més rellevants per a la persona.

Fragilitat de la condició humana i descobriment de la dependència

La filosofia ha procurat donar resposta als grans interrogants humans, aquells que més el comprometen en la seva vida i que semblen irresolubles. Sol passar que, davant d'interrogants que ens sobrepassen o respostes que ens incomoden, preferim no continuar aprofundint-hi. Hem reflexionat i argumentat molt sobre l'autonomia humana, però no pas sobre la fragilitat, que és el que veritablement més ens espanta i amb què no sabem com actuar. I no sembla una actitud gaire sàvia quan tenim la certesa que en la nostra vida es donaran tant moments d'autonomia com etapes i moments de fragilitat.

MacIntyre reconeixia en el seu treball que va trigar més temps del compte a adonar-se de la transcendència que tenia que la filosofia moral no s'hagués ocupat de la dependència humana en la fragilitat, perquè el grau de vulnerabilitat i discapacitat de l'ésser humà és un aspecte central de la vida humana que té repercussió en el nostre actuar, i en les obligacions del nostre actuar (MacIntyre, 2001: 11-12).

I no es tracta només d'acceptar un fet de la vida humana (no ocultar-ho ja és prou important), sinó també d'entendre la rellevància que té per al “floriment de la persona”, per al seu desenvolupament i realització perquè som capaços d'integrar aquests moments o etapes de la vida en què som fràgils com una cosa valuosa i enriquidora, sense rebutjar-los talment com si fossin una cosa aliena a nosaltres o sense sentit ni utilitat. Atesos els

Quan la persona s'enfronta a situacions de fragilitat, es troba sovint desarmada i desorientada per comprendre la seva situació vital i poder actuar.

innombrables progressos tecnicocientífics i la mentalitat hedonista pròpia de la societat del benestar, tendim a pensar que dominarem la nostra feblesa. Pensem que l'home vencerà el dolor, les malalties, la mort... en definitiva, tot el

que ens parla de fragilitat. Però només ens cal recordar la invalidesa de la nostra infància, o veure'ns davant de la malaltia per entendre que aquest anhel és un fals somni. La pandèmia que estem patint ha “desemmascarat la nostra vulnerabilitat i ha deixat al descobert les nostres falses i supèrflues seguretats” (Francesc, 2020).

La fragilitat forma part de la nostra vida, i hauríem de plantejar-nos si és

legítim desqualificar algunes etapes de la nostra existència (Innerarity, 2001), que ens han configurat i formen part de la nostra realització per haver-se caracteritzat precisament per la feblesa, quan ningú queda instal·lat en cap etapa per sempre i quan hem atès tan poc la transformació positiva que pot suposar per a nosaltres una situació de fragilitat.

La gran aportació de MacIntyre en la seva obra, que ens servirà de punt de partida en aquest breu estudi, és que “les virtuts de l’actuació racional independent (audàcia i paciència, justícia, templança, veracitat, valentia) (p. 111 i 142) només poden exercir-se adequadament acompanyades d’allò que denominaré les virtuts del reconeixement de la dependència (justícia generosa, beneficència, misericòrdia, hospitalitat, templança i les virtuts de donar i rebre: gratitud, cortesia, paciència) (p. 141-151), i si això no es comprèn, tampoc no es podrà veure amb claredat certs trets de l’actuació racional. Els dos conjunts de virtuts (les de l’actuació independent i les de la dependència) són necessaris per realitzar les potencialitats específiques que caracteritzen l’animal racional humà” (MacIntyre, 2001: 23) i molt especialment per allò que anomena el “floriment humà”, per tal d’aconseguir una plenitud personal. En una societat postmoderna com la nostra, en què l’individualisme se centra a emfatitzar l’autonomia i la independència com un anhel fonamental, ens hem oblidat de treballar aquestes virtuts del reconeixement de la dependència, de manera que quan la persona s’enfronta a situacions de fragilitat es troba desarmada i desorientada per comprendre la seva situació vital i per actuar.

Comprendre la nostra fragilitat

És esperançador per a l’home que la filosofia s’ocupi de la fragilitat i miri de comprendre-la. En cas contrari, es podria construir una societat sense espai per a la fragilitat, la qual cosa suposa expulsar les persones de les seves xarxes de cura quan més les necessitin. A més, no es pot donar per descomptat que la fragilitat és un mal per a la persona perquè sabem per experiència que no impedeix la nostra realització, maduresa i excel·lència. Més aviat és una situació crítica que ens obre als altres i ens permet conèixer-nos enfront del límit, tornar a la nostra realitat, resituar-nos davant la vida.

Tota situació de fragilitat, aflicció, malaltia, provoca en la persona que la pateix un procés psicològic (Monge, 1998) que és important conèixer per comprendre el que ens passa, i perquè qui ens acompanya en aquests moments pugui empatitzar amb nosaltres: *Invalidesa* és l’experiència de la feblesa i els límits de la nostra pròpia existència. *Amenaça*, aquesta limitació del nostre cos o la nostra ment apareix com un factor que impossibilitarà o dificultarà la realització dels nostres projectes, tan bon punt el nostre futur es presenti com una cosa incerta i aparegui la por. *Succió del cos*, sentim que tota

la nostra existència se centra en aquesta aflicció, malaltia, feblesa... cobra un protagonisme exclusiu i exclouent en la nostra vida. *Solitud*, perquè és una cosa que visc jo ara, difícil d'explicar i compartir. Les altres persones del nostre entorn continuen la seva vida, els plans que ens havíem marcat i sembla com si ens quedéssim enrere en la societat. *Anomalia*, perquè aquestes situacions trenquen les nostres rutines, reclamen solucions noves, ens fan replantejar i organitzar el nostre dia a dia, i tot plegat ens produeix desconcert. Quan aquest procés es viu acompanyat, no només s'alleugereix el malestar, sinó que la persona se situa en la seva realitat, la verbalitza i la comprèn quan la comparteix. D'aquesta manera, la persona acompanyada va prenent consciència de la veritat (Torralba, 1998).

Si sabem afrontar aquesta situació crítica, podem aconseguir una ràpida maduració personal. La consciència de la nostra fragilitat ens col·loca en el nostre lloc, i ens permet una visió més real de la importància de les coses, més adequada a la realitat. Ens dona l'oportunitat d'introduir un criteri de raó en les nostres consideracions i no un mer impuls o capritx de la voluntat. Aprenem a renunciar a coses, a conèixer els nostres límits i les nostres possibilitats. En la fragilitat ens podem ennobrir amb la fortalesa que ens proporciona enfrontar-nos al que és ardu (Yepes i Aranguren, 1998).

A més a més, la fragilitat ens revela que no som individus aïllats, sinó éssers necessitats dels altres. En la feblesa sorgeix la necessitat dels altres, la nostra necessitat de rebre cura i ajuda de qui és com nosaltres, de qui ens pot donar el que nosaltres, en aquest moment, no tenim. D'altra banda, comprendre i acceptar la situació pròpia de vulnerabilitat ens porta a comprendre i acceptar la vulnerabilitat dels altres, la qual cosa és una gran ciència (Feyto, 2005).

Com remarca MacIntyre (2001), la fragilitat ens parla, inseparablement, de la nostra dependència dels altres. La sociabilitat humana és tan inherent a la nostra manera de ser que, en molts moments de la nostra vida, en la nostra feblesa, es fa especialment palesa la nostra dependència dels altres per sobreviure, i en els moments d'una autonomia més gran és precisament quan se'ns reclama la nostra assistència i acompanyament als altres.

Resposta a la fragilitat: l'acompanyament

Aquestes situacions ens acosten més als altres, per demanar-ne la cura i la companyia. Un acompanyament personalitzat i integral com és la cura de les persones i que té un paradigma del qual podem aprendre, que és la família (Zárate, Agulles i León, 2020).

Un dels components de la cura humana és l'acompanyament: l'estar-amb-l'altre. L'acompanyament permet teixir una relació personal d'enorme

densitat, establir vincles autènticament humans, en els quals radica una part important de la felicitat humana.

L'acompanyament, el fet d'estar al costat de l'altre, implica proximitat, suposa fer-se responsable de la vida de l'altre, fer-li lloc en la teva vida, compassar el teu temps al seu per tal d'ajudar-lo a continuar vivint, i apropar-li els béns que necessita. "Aquest acompanyar humà atent i dedicat que té una finalitat clara que és el fet d'acollir les persones fins que són capaces d'autocuidar-se" (Llano, 1990), i es fa bo i potenciant els recursos que té l'altra persona, vetllant i impulsant els altres perquè "floreixin".

Per a qui es dedica a la tasca d'acompanyar en la fragilitat, pot ser-li útil el consell de MacIntyre que proposa educar els nostres afectes, simpatia i inclinacions per ser capaços de "commoure'ns" en vista de les necessitats. Conrear i exercitar la disposició per sentir alguna cosa davant de la fragilitat de l'altre i, sobretot, la disposició per actuar d'acord amb determinats sentiments. Ens recorda aquest autor com en època de Sòfocles es deia que "tots els éssers humans posseeixen una ment que no suporta veure el sofriment dels qui són com ell. Si algú no reaccionés davant la urgent i imperiosa necessitat d'un altre, únicament perquè és urgent i imperiosa, aquesta persona mancaria d'humanitat, que és quelcom sense el qual les relacions socials serien incompletes" (McIntyre, 2001: 146).

Per conrear l'acompanyament cal fomentar el sentit de responsabilitat que ens lliga als altres, amb les tres accions bàsiques que l'expressen (gratitud, commemoració i admiració).

La sociabilitat de la qual participem estructuralment totes les persones fa que de manera gairebé instintiva girem la mirada cap als qui tenim al nostre voltant. No només de manera innata sentim aquest interès per als que són com nosaltres; també la nostra intel·ligència ens ho descobreix i ens permet posar-nos en la situació d'aquests éssers i fer-nos adonar que també tenen necessitats com les nostres. Quan coneixem que els altres tenen necessitats, ens sentim requerits a atendre'ls. Per això un home no pot menjar tranquil mentre té al costat un home famolenc, perquè coneix per experiència pròpia què està sentint i patint. La nostra humanitat ens reclama per tal d'atendre'l (Lorda, 2004).

El cultiu d'aquesta mirada que adverteix les necessitats és fonamental per a qui acompanya, perquè no totes les necessitats són físiques, ni de formació intel·lectual, sinó que sobretot són privacions d'una consideració atenta i afectuosa que danyen profundament. Per això cal intensificar els nostres sentits, saber captar-los en els rostres, en les expressions, en els silencis i respondre amb una mirada afirmativa, plena d'afecte i consideració. Sense aquesta mirada, sense empatia, és difícil teixir la relació que constitueix l'acompanyament vital a l'altre.

Les virtuts de la dependència i l'acompanyament

MacIntyre ens presenta les virtuts de la dependència que seria important que es conreassin per teixir aquesta relació de cura, a l'hora d'acompanyar en la fragilitat. Ens referirem només a dues d'aquestes virtuts (la justícia generosa i la misericòrdia), que podrien ser especialment interessants per a qui fa la tasca d'acompanyar l'altre.

D'una banda, fa referència a la virtut de la *justícia generosa*, que anomena el reconeixement de la responsabilitat pel que fa als altres (MacIntyre, 2001: 143), la família immediata, la família ampliada i la comunitat: el fet de sentir-se interpel·lat a estar al costat de qui ens necessita, sentir-se responsable d'aquesta persona i la seva necessitat. És important, segons aquest autor, conrear tres tipus d'accions que expressen aquesta virtut: la *gratitud* (perquè també vam tenir aquest acompanyament quan el vam necessitar), la *commemoració* (la memòria d'aquest acolliment que ens va permetre superar la nostra fragilitat) i l'admiració i respecte, que MacIntyre anomena *conferir honor* i que suposa reconèixer i admirar la dignitat i el valor de qualsevol persona pel mer fet de ser-ho.

Per a qui es dedica a la tasca de l'acompanyament, cal fomentar el sentit de responsabilitat que el lliga als altres, amb les tres accions bàsiques que l'expressen (gratitud, commemoració i admiració); d'aquesta manera, estarem preparats per mantenir relacions en les quals sigui possible “donar sense mesquinesa i rebre amb dignitat” (MacIntyre, 2001: 144). Recordar amb gratitud la cura que uns altres han tingut amb nosaltres ens fa capaços de valorar aquesta dependència enriquidora, i ens predisposa a fer el mateix amb qui ens necessita.

D'altra banda, parla de la misericòrdia com la virtut fonamental de qui acompanya l'altre en la seva fragilitat.

La *compassió* que hom sent davant de la fragilitat de l'altre, en la mesura en què es configura per un judici racional apropiat, deixa de ser una passió i és una virtut, la misericòrdia (MacIntyre, 2001: 148). La misericòrdia implica la consideració cap a una necessitat urgent i extrema, sense que importi qui és la persona. L'atenció que es prestarà serà proporcional a la necessitat i no a la relació que es tingui amb aquesta persona. La misericòrdia ens permet identificar-nos amb l'altre i la seva fragilitat, entendre-la com a pròpia, la qual cosa em permetrà suportar-la amb ell. La misericòrdia suposa ampliar les relacions comunitàries fins a incloure els altres, tenir-ne cura, preocupar-se pel seu bé. Aquestes relacions estan regides per la justa generositat, sense càlculs, no pot esperar-se una proporcionalitat exacta entre el que es dona i el que es va rebre potser d'aquesta mateixa persona o potser d'una altra que abans ens va cuidar també a nosaltres. Aquest mateix principi regeix per a la

solidaritat intergeneracional, en la qual no té cabuda el càlcul i la reciprocitat exacta entre el que es dona i el que es rep.

També en aquest cas parla d'actituds fonamentals per viure aquesta virtut: *el compromís* (perquè no s'abandona l'altre que sap que hi ha algú que pensa en ell, que li ha preparat un espai, un lloc en la seva vida per acollir-lo, la qual cosa genera una forta confiança). I el reconeixement sincer de la dependència que tenim els uns dels altres, que més que una feblesa és una gran riquesa. I, a més d'aquestes actituds, la virtut de la prudència per encertar allò que l'altre necessita atenint-se a la urgència i la naturalesa d'aquesta necessitat. Per a la persona acompanyada, també es ressalten les virtuts del rebre, que es concreten en la cortesia cap a qui dona amb poca elegància, i la paciència davant de qui no dona prou. El cultiu de les virtuts de la dependència permet que en la societat es produeixi confiança entre les generacions, impulsant la solidaritat intergeneracional i la justícia social. D'aquesta manera, les generacions tenen cura les unes de les altres amb una justa generositat.

Referències

- Feyto, L. (2005). Los cuidados en la ética del siglo XXI. *Enfermería Clínica*, 15 (3): 164-174.
- Innerarity, D. (2001). *Ética de la hospitalidad*. Barcelona: Península.
- Lorda, J. L. (2004). *Moral: el arte de vivir*. Madrid: Palabra.
- Llano, A. (1990). “La nueva sensibilidad y el cuidado integral del enfermo”, a: AADD, *Simposium Internacional de Ética de la Enfermería* (p. 63-64). Pamplona: Eunsa.
- MacIntyre, A. (2001). *Animales racionales y dependientes*. Barcelona: Paidós.
- Monge, M. A. (1998). *El sentido del sufrimiento*. Madrid: Palabra.
- Papa Francesc (2020). *Benedicció Urbi et orbi*, 27 de març de 2020.
- Torrallba i Roselló, F. (1998). *Antropología del cuidar*. Barcelona: Mapfre.
- Yepes, R.; Aranguren, J. (1998). *Fundamentos de Antropología*. Pamplona: Eunsa.
- Zárate, B.; Agulles, R.; León, C., (2020). “From care in the home to the transformation of other care environments in homes”, a: Argandoña, A.; Gamal, M. (ed.). *People, care and work in the home*. Londres: Routledge.
- Zárate, B.; Gas-Aixendri, M. (2009). *La familia en la ley de dependència*. Barcelona: Fundació Maria Teresa Rodó.

¹ Professora de Filosofia del Dret. Universitat Internacional de Catalunya.